

Demokratická súťaž a politická reprezentácia

Komparatistika

Doc. Marek Rybář, PhD.

Prehľad tém prednášky

- Charakter politickej reprezentácie a typy prepojení medzi stranami a voličmi
- Meniace sa väzby medzi stranami a voličmi: dealignment a slabnúca stranícka identifikácia
- Stranícka súťaž a jej systémovosť: ako analyzovať interakcie medzi stranami

Vězba volič-strana/kandidát

- Programové
- Klientelistické
- Charizmatické

Programové väzby

- Normatívny predpoklad dobre fungujúcej demokracie
- Väzba medzi stranou a voličom je podmienená a závislá od výkonu, ktorý strany dopred stanovia v podobe programových cieľov
- Zároveň je neustále prehodnocovaná vo volebnom cykle: ponuka—voľby—výkon moci—zhodnotenie vo voľbách—atď.

Programové väzby

- Vzťahy strany/politika a voličov nie sú nikdy plne programové, zmes motivácií:
- Lídri: program (policy) a funkcie (office)
- Aktivisti: kolektívne a selektívne motivácie (prečo byť členom strany)
- Voliči: racionálna aj afektívna zložka volebného rozhodnutia (často chýba programová motivácia)

Programové väzby

- Môžeme analyzovať pomocou tzv. delegačného reťazca:
- „Principal-agent“ (zmocniteľ-zmocnenec) rámec
- Volič---strany/parlament---vláda
- Vždy hrozí **agency drift** (agent sa odkláňa od mandátu od principal) – ex post kontrola strán/parlamentu občanmi vo voľbách

Party Government (Katz 1987)

- 1. Rozhodujú volení stranícki predstavitelia, príp. tí, ktorých oni kontrolujú
- 2a. O politikách (policy) sa rozhoduje v stranách,
- 2b. tie následne jednotne konajú s cieľom presadiť ich
- 3a. Vládni predstavitelia sa regrutujú z prostredia politických strán a
- 3b. zodpovedajú sa prostredníctvom svojej strany

Klientelizmus

- Forma personalizovanej dvojstrannej výmeny, nerovnovážne postavenie strán, pocit povinnosti
- „Starý“ klientelizmus: hierarchický vzťah patróna a klienta v tradičných komunitách
- Patrón poskytuje základné zdroje klientovi, klient sa odvdáčí službami alebo ekonomickými statkami (renta, práca, úroda)

Klientelizmus

- Silný pocit zodpovednosti patróna a povinnosti klienta
- Táto tradičná interakcia pretrvala aj v moderných podmienkach: patrón alebo jeho spoločník kandiduje vo voľbách, klient dodáva hlasy (za prisľúbené alebo poskytnuté protislužby alebo z pocitu zaviazanosti)

Klientelizmus

- Nový klientelizmus: menej založený na osobných väzbách, významnú úlohu zohrávajú siete a sprostredkovatelia:
- Na vrchole patróni (politik, strana), na spodku sú klienti-voliči, medzi nimi sieť (úradníci miestnej vlády, vlastníci pozemkov, miestni podnikatelia alebo iné vplyvné osoby)
- Dvojstranný vzťah zostáva (patrón-vysoký sprostredkovateľ-nižší sprostredkovateľ-klient)

Problematickosť klientelizmu 1/2

- Voliči opomínajú širší dosah voličského rozhodnutia,
- politici nemajú mandát (ani snahu) presadzovať program a verejný záujem
- Klientický vzťah je rigídny, v rozpore s hlavnou funkciou volieb ako spätnej väzby

Problematickosť klientelizmu 2/2

- Nie voliči kontrolujú politikov, ale naopak politici kontrolujú voličov
- Výmena väčšinou nepriebieha simultánne, ale dôvera vo funkčnosť klientelistickej výmeny narastá s množstvom opakovaní

Klientelizmus a iné formy výmeny

- Charakteristickou črtou NIE JE proces výmeny, nie je to jeho distributívna a cielená povaha, ale KRITÉRIUM, na základe ktorého k výmene dochádza
- Strany formulujú aj programové ciele so zámerom osloviť špecifické voličské skupiny, resp. prinášajú výhody pre svoj volebný obvod (pork)
- Ale iba klientelizmus PODMIEŇUJE výhody hlasom pre patróna

Vysvetlenia klientelizmu: Normatívno-kultúrne

- Putnam (1993): rozdiely vo fungovaní regiónov v ITA vysvetľoval historicky vzniknutými tradíciami na severe: reprezentatívne inštitúcie v stredoveku—vzory sebaorganizácie a pociťovanie verejného záujmu—konanie s ohľadom na verejný záujem
- Ich absencia: nedôvera v strany—problém s kolektívnou akciou—vyhľadávanie selektívneho a súkromného prospechu = klientelizmus, nepotizmus

Vysvetlenia klientelizmu: Strategické interakcie

- Shefter (1994): načasovanie procesu demokratizácie
- Ak strany a ich súťaž vznikla pred vytvorením autonómneho št. aparátu = štátne zdroje využívané na distribúciu súkromných benefitov
- Nezávislá byrokracia vzniknutá pred straníckou mobilizáciou = silná prekážka pre klientelizmus

Charizma

- Tradične predmet sociálnopsychologickej analýzy
- V politickej teórii bežne považovaná za predmodernú formu politickej autority (M. Weber)
- Pappas (2009): charizma ako primárne politický fenomén, špecifický typ politického vodcovstva

Charizmatický personalizmus (Pappas)

- 1. takmer absolútna a centralizovaná kontrola lídra nad stranou/organizáciou (právomoci a deľba práce podmienné výlučne rozhodnutím lídra, absencia formálnych pravidiel)
- 2. silný a nesprostredkovaný (neobmedzovaný) emocionálny náboj vo vzťahu líder-nasledovníci (je priamy, nesprostredkovaný inštitúciami)

Charizmatický personalizmus (Pappas)

- 3. delegatívny a misionársky charakter vzťahu lídra s nasledovníkmi (delegácia v procedurálnom zmysle, absencia horizontálnej zúčtovateľnosti)
- Demokratické prostredie, plán radikálnej (ale nie autoritárskej) transformácie inštitucionálneho uporiadnia

Môže byť charizma inštitucionalizovaná?

- Panebianco (1988): nie, zabraňuje tomu ľubovoľná interpretácia a kontrola pravidiel vodcom
- Alternatíva: možno, lebo charizma vytvára silné mocenské centrum, po odchode lídra, ak dojde k rutinizácii formálnych pravidiel
- Pozorujeme častý úpadok strany po odchode charizmatického lídra

Štát, spoločnosť a strany ako ich „premostenie“

- Väčšina organizačných modelov strán vystavaná na ich vzťahu so spoločnosťou
- Masová strana: veľký počet členov, rozvinutá organizačná štruktúra, vzťahy s pridruženými organizáciami
- Štát poskytne verejné funkcie (poslanci a ministri) na ovplyvňovanie vládnej politiky, ale tiež ako prostriedok na „jobs for the boys“

Štát ako základ zdrojov a legitimacy strán ?

- Masová strana založená na predpoklade trvalých väzieb so spoločnosťou a dočasných väzieb so štátom (van Biezen a Kopecký)
- Dnes sú ale strany vo veľkej miere závislé od štátu - v zdrojoch aj vlastnej legitimizácii
- Katz a Mair (1995) – politika ako job, nie sociálna zmena, ale udržiavanie a manažovanie štátu a ekonomiky

Prerušenie väzieb medzi stranami a voličmi?

- Zásadné zmeny stranických alternatív v etablovaných demokraciách sú zriedkavé (ITA 90. roky)
- Voličská nestabilita je obmedzená na skupiny príbuzných politických strán (stredopravý a stredoľavý blok)
- Presuny voličov medzi blokmi sú menšie než vo vnútri blokov

Sú/Boli stranické systémy zmrazené?

- Lipsetova/Rokkanova hypotéza o zmrazení štípení v 20. letech 20. století nie je prijímaná univerzálne
- Táto predpokladá, že sú stabilné nielen stranické alternatívy (politické strany a stranický systém), ALE aj stabilné vzťahy medzi sociálnymi skupinami (štípeniami) a „ich“ stranami

Téza zmrazenia - kritika

- Kritici formulujú **dealignment thesis** (prerušenie stabilných väzieb medzi stranami a tradičnými voličmi)
- Lane a Ersson (1996): vplyv štruktúrnych faktorov na volebné zisky strán vysvetľuje cca 40% výsledkov/variácie v západnej Európe

Vplyv sociálnej štruktúry v ZE

- BEL, IRE, HOL, UK/GB, GER, POR, AUT, FIN, SWE, SUI, DEN, ITA, NOR, FRA, SPA, GRE
- HOL, FRA, SWE: konfesionalna príslušnosť
- FIN: Etnicita
- ITA: Konfesionalita, bohatstvo, poľnohospodárstvo
- IRE: jazyk, konfesionalita, priemysel

Zmenené hodnotové orientácie

- Zmena hodnotových orientácií ako vysvetlenie nových postmateriálnych štípení
- Inglehart: volatilita → dealignment → realignment
- Postmateriálne hodnoty prítomné vo vekových kohortách voličov
- „Otázny nie je výskyt postmater. orientácií, ale ich stabilita a trvácnosť ako štípení“

Stranícka identifikácia

- Stotožnenie sa voliča s politickou stranou (nad rámec volebnej podpory)
- Psychologická väzba medzi voličom a jeho/jej stranou
- Má predvídateľný vzťah s vnímaním, hodnotením a politickými aktivitami voliča
- Nástroj na hodnotenie politických javov

Stranícka identifikácia - oslabenie

- Širší explanačný potenciál než iné sociodemografické „kľúče“ (religiozita, triedna príslušnosť)
- Ad hoc jednorazové vysvetlenia úpadku týchto väzieb nepostačujú
- Voliči bez identifikácie – nadpriemerne vzdelaní (zmena oproti minulosti)

Pokles dôležitosti strán pre verejnosť

- Pokračujúca sociálna a politická modernizácia = pokles dôležitosti strán pre verejnosť
- Nárast vzdelanostnej úrovne
- Menšia sprostredkujúca funkcia strán (informácie, benefity, ...)
- Nezávislé masové médiá
- Alternatívne kanály politickej mobilizácie (soc. hnutia, organizované záujmy)

Dôsledky erózie stranických väzieb 1/2

- **Volebná účasť klesá** (stranícky identifikovaní voliči sa častejšie zúčastňujú na voľbách)
- Pokles o cca 10 percentných bodov za pol storočia
- Najväčší pokles v štátoch so slabými stranami
- **Nárast volatility** – vstup nových strán, nárast počtu relevantných strán
- Individuálna úroveň: split ticket voting vedie k rozdelenej vláde

Dôsledky erózie stranických väzieb 2/2

- Mení sa časovanie rozhodnutia voličov vo voľbách
- Trend identifikácie s konkrétnym politikom (identifikácia s osobou a nie so stranou)
- Klesá aktívna účasť na kampaniach
- Menej voličov so „straníckymi predispozíciami“

Čo je to stranický systém?

- Pravidelné, ustálené a dlhodobo existujúce interakcie medzi jeho komponentmi
- Definujú ho špecifické interakcie medzi charakteristikami, ktoré idú nad rámec izolovaného skúmania strany (Duverger): počet, veľkosť, geograf. distribúcia podpory
- Strany tvoria systém iba ak je každá z nich súčasťou celku interakcií, ktoré sú výsledkom súťaže medzi stranami

Systemové charakteristiky

- Sú výsledkom súťaže medzi pol. stranami
- Počet strán (ako ich počítat'?)
- Relatívna veľkosť a sila (ako ju posúdiť?)
- Počet dimenzií, na ktorých súťažia
- Vzdialenosť medzi stranami v kľúčových témach
- Ne/ochota spolu vládnuť

Počet strán (ako ich počítat?)

- Takmer všetky klasifikácie str. systémov berú do úvahy počet strán
- Všetky, ktoré sa zúčastňujú volieb
- Všetky, ktoré získavajú parlamentné kreslá
- Všetky, ktoré vplývajú na vládnutie

Británia 2005

- V parlamentných voľbách súťažilo 14 strán
- Parlamentné zastúpenie získalo 12 z nich
- Tri z nich získali drvivú väčšinu hlasov aj kresiel (Lab 35,2%=356, Con 32,3=197, LibDem 22%=62 mandátov)
- Ostatné (s jednou výnimkou) sú strany s podporou koncentrovanou v regiónoch
- Hlavnou otázkou je, či ide o systém dvoch alebo troch strán

Duverger (1954)

- Numerické kritérium pre rozlišovanie dynamiky vzťahov medzi stranami
- Systém jednej strany, systém dvoch strán, systém viacerých strán
- Prirodzený stav vecí vedie k opozícii dvoch hlavných alternatív – systém dvoch strán najprirodzenejší a najfunkčnejší

Relatívna veľkosť a sila (ako ju posúdiť?)

- Blondel (1968): empirická klasifikácia
- podiel hlasov, ktoré získali dve najväčšie strany a
- pomer podielu najväčšej strany voči druhej, resp. tretej strane
- 1945-1966: UK, USA, NZE, AUS, AUT (dve strany berú >89%)
- CAN, GER, IRE: (dve strany 75-80%, rozdiel medzi nimi : 10%)

Blondel (1968)

- Numerické kritérium zachovať, ale
- Treba brať do úvahy aj relatívnu veľkosť strán
- Systém dvoch strán
- Systém dva a pol strany
- Systém viacerých strán s jednou dominantnou stranou (prvá $>40\%$ a 2x viac než druhá)
- Systém viacerých strán bez dominantnej strany

Blondelova klasifikácia

- Lepšie vystihuje skupinu viacstraníckych systémov
- Na druhej strane rovnako kategorizuje stranícke systémy so zásadne inou logikou fungovania:
- Viacstranícky s dominantnou stranou (SWE, NOR aj výrazne polarizovaný pre-1994 ITA)
- Viacstranícky bez dominantnej (konsociačné HOL a SWI aj polarizované FRA a FIN)

Vzdialenosť medzi stranami Sartori (1976)

- Taktika straníckej súťaže a opozícií súvisí s počtom strán v systéme
- Počet strán = formát straníckej súťaže
- Koaličný potenciál
- Vydieračský potenciál
- Tieto kritériá nemajú prediktívnu, ale postdiktívnu hodnotu

Sartori (1976)

- Mechanika stránickej súťaže = dynamika vzťahov medzi stranami
- Formát ovplyvňuje mechaniku (čím viac strán, tým väčšia ideologická vzdialenosť krajných pólov)
- Výnimkou je segmentovaný systém, ktorý je fragmentovaný, ale nie polarizovaný

Sartori (1976)

- Systém jednej strany
- Systém hegemónnej strany (existencia satelitov)
- Systém dominantnej strany (keď jedna strana počas dlhšieho časového obdobia kontroluje absolútnu väčšinu kresiel)

System dvoch strán

- Dve strany súťažia o absolútnu väčšinu kresiel
- Jedna z nich uspeje
- Je pripravená vládnuť sama
- Alternácia vo vláde stále zostáva nespochybniteľnou možnosťou

Umiernený pluralizmus

- 3-5 relevantných strán
- Koaličné vlády
- Alternatívne koalície
- Malá ideologická vzdialenosť strán
- Bipolárne konfigurácie vládno-opozičnej súťaže
- Dostredivá stranícka súťaž

Polarizovaný pluralizmus

- Viac ako 5-6 strán
- Antisystémové strany
- Bilaterálne opozície
- Centrálna pozícia jednej strany (skupiny)
- Veľká polarizácia
- Odstredivá stranícka súťaž
- Opozícia princípov
- Nezodpovedná opozícia – predháňanie sa v sľuboch

Sartori – zhrnutie a kritika

- Neexistuje teória stranického systému, t.j. aké sú definičné znaky systému strán, kedy už je a kedy ešte nie je systém, čo ovplyvňuje jeho rýchlejšie resp. pomalšie konštituovanie atď.
- Po roku 1989 nemáme v Európe príklady polarizovaného pluralizmu
- Potrebné sú typológie, ktoré nie sú postavené na ideologickej vzdialenosti

Ne/ochota spolu vládnuť

- Vládnutie a súťaž o vládne kreslá – dnes kľúčová funkcia politických strán
- Typológie a klasifikácie, ktoré berú do úvahy túto črtu, sú aktuálnejšie než v minulosti
- Vzorce medzistraníckej súťaže a kooperácie pri vytváraní exekutívy
- “Klasické” aj nové pokusy

Mair (1998, 2002)

- Uzavretá a otvorená stranická súťaž
- Základom klasifikácie je prístup strán k moci (k vládnym kreslám)
- Striedanie sa strán tvoriacich vládu (kompletná, žiadna a čiastočná výmena)
- Stabilita vládných alternatív (do vlády vždy s rovnakými partnermi alebo ich striedanie)
- Prístup strán do vlády (časom všetky strany alebo vylúčenie niektorých strán)

Mair (1998, 2002)

- Uzavretá štruktúra straníckej súťaže: UK, JAP, pre-1994 NZE, IRE 1948-1989
- Otvorená štruktúra: HOL, DEN, ...
- HOL: nové strany vo vládnych koalíciách
- DEN: inovatívne koalície a nové formy menšinových vlád
- Nástroj na skúmanie zmeny straníckej súťaže